

УДК 343.131

В. В. Рогальська

**РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ
ЗМАГАЛЬНОСТІ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ
(ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ,
ДЕРЖАВ – УЧАСНИЦЬ СНД ТА ДЕРЖАВ – ЧЛЕНІВ РАДИ ЄВРОПИ)**

Проведено порівняльний аналіз законодавства України, держав – учасниць СНД та держав – членів Ради Європи щодо регламентації та реалізації принципу змагальності у досудових стадіях кримінального процесу.

У 1995 році приєдналась до Ради Європи та зобов'язалася згідно зі Статутом дотримуватися своїх загальних обов'язків, а саме: плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини і основних свобод усіх осіб під її юрисдикцією [1, ст. 3]. Принцип верховенства права є одним з елементів спільної духовної спадщини держав – членів Ради Європи та лежить в основі права на справедливий судовий розгляд, що передбачене нормами міжнародних актів, які закріплюють міжнародні та європейські стандарти дотримання прав людини у галузі кримінального судочинства. Ці міжнародні документи передбачають 2 групи основоположних гарантій справедливого судового розгляду, які повинні дотримуватися на всіх стадіях процесу: 1) створення незалежного суду; 2) забезпечення рівності сторін. Дотримання цих умов є також однією з основних ознак змагального кримінального процесу, запровадження якого є одним із пріоритетів кримінального провадження не тільки в Європі, але й в Україні [2, розд. IV; 3, розд. II]. Виконання Україною передбачених зобов'язань неможливе без приведення національного, в тому числі і кримінально-процесуального, законодавства у відповідність до вищезгаданих міжнародних та європейських стандартів. У цьому контексті великої значущості набуває вивчення законодавства іноземних держав, а саме держав – учасниць СНД та держав – членів Ради Європи, з метою знайдення оптимальних шляхів імплементації змагальності у кримінально-процесуальне законодавство України.

Дослідженню принципу змагальності в Україні присвячені роботи таких учених-процесуалістів, як В. Т. Малярєнко, В. П. Шибіко, Ю. М. Грошевий, Є. О. Мірошніченко, В. М. Півненко, М. А. Маркуш, Л. М. Лобойко, В. П. Бахін, Н. С. Карпов, В. Т. Нор, М. О. Ноздріна, С. О. Ковальчук, О. О. Мохонько та інших, а ось порівняльному аналізу вітчизняного та іноземного досвіду

регламентації та реалізації вищезазначеного принципу увага не приділялась.

Метою цієї статті є науковий результат, отриманий після з'ясування питання, чи потрібне законодавче закріплення принципу змагальності у нормі-дефініції для його реалізації в досудовому провадженні України, держав – учасниць СНД та держав – членів Ради Європи.

Для досягнення даної мети необхідно виконати такі завдання: 1) проаналізувати регламентацію принципу змагальності на досудових стадіях кримінального процесу в законодавстві вищевказаних держав; 2) здійснити порівняльний аналіз реалізації принципу змагальності в досудовому провадженні кримінальних справ у законодавстві вищевказаних держав; 3) провести аналіз звернень до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) громадян вищезазначених держав щодо порушень ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка гарантує право на справедливий судовий розгляд та регламентує окремі елементи змагальності.

У вітчизняній теорії кримінального процесу панує точка зору, що однією з основних ознак принципів кримінального процесу є їх закріплення в правових нормах [4, с. 6]. Український законодавець відтворив цю точку зору науковців, регламентувавши принцип змагальності кримінального процесу в ст. 129 Конституції України, ст. 16-1 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) та в проектах КПК України (ст. 20 проекту КПК України № 1233 від 13.12.2007 [5] та в ст. 19 проекту КПК України, розробленого Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права [6]). При цьому Конституція України та проект КПК України, розроблений Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, розповсюдили дію принципу змагальності на всі стадії кримінального процесу, а діючий КПК України та проект КПК України № 1233 від 13.12.2007 – лише на судові стадії. Попри ці неузгодження в законодавстві, можна сміливо стверджувати, що в Україні змагальність визнана та нормативно регламентована як принцип всього кримінального процесу, бо відповідно до ст. 8 Основного Закону України норми Конституції є нормами прямої дії та мають пріоритет над нормами чинного КПК України у разі суперечностей між ними.

Цікаво, що така практика регламентації принципів кримінального процесу в національному законодавстві є притаманною і для інших держав – учасниць СНД. Так, змагальність нормативно визнана засадою судочинства в законодавстві Російської Федерації (ст. 123 Конституції [7], ст. 15 КПК [8]),

Республіки Білорусь (ст. 115 Конституції [7], ст. 24 КПК [8]), Республіки Молдова (ст. 24 КПК [8]), Республіки Вірменія (ст. 23 КПК [8]), Республіки Казахстан (ст. 23 КПК [8]), Республіки Узбекистан (ст. 25 КПК [8]), Азербайджанської Республіки (ст. 127 Конституції [7], ст. 32 КПК [8]), Киргизької Республіки (ст. 88 Конституції [7], ст. 18 КПК [8]), Республіки Таджикистан (ст. 88 Конституції [7], ст. 20 КПК [8]), Республіки Туркменістан (ст. 107 Конституції [7], ст. 22 КПК [8]) та держави, яка наразі не є учасником СНД, але була у складі цієї спільноти: Республіки Грузія (ст. 85 Конституції [7]).

Що ж стосується законодавчої регламентації принципу змагальності в досудовому провадженні в державах – членах Ради Європи, то, на відміну від держав – учасниць СНД, така практика відсутня. Так, аналіз конституцій 47 держав – членів Ради Європи [7] показав, що, окрім перелічених держав СНД, які також входять до Ради Європи (Україна, Російська Федерація, Республіка Грузія, Азербайджанська Республіка), змагальність нормативно закріплена лише в законодавстві Португальської Республіки (ст. 32 Конституції) [7] та Республіки Болгарія (ст. 121 Конституції) [7]. В усіх інших основних законах та в кримінально-процесуальному законодавстві європейських держав закріплюється не сам принцип змагальності, а окремі елементи, які забезпечують його реалізацію в кримінальному провадженні.

Що стосується реалізації принципу змагальності, то слід зазначити, що попри його нормативне закріплення у законодавстві України, в досудовому провадженні цей принцип діє обмежено та реалізується лише при вирішенні питань про проведення процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини (ст. 61-1, 165-2, 165-3, 205, 177, 178, 187, 187-1, 190 КПК України) та при оскарженні до суду дій та рішень органу дізнання, слідчого та прокурора (ст. 236-2, 236-6, 236-8, 52-5, 106 КПК України). Про обмежену дію принципу змагальності в досудових стадіях кримінального процесу свідчить таке: 1) досі відсутні поняття сторін, поділ основних функцій та визначення учасників процесу, які здійснюють функції; 2) захисник допускається до участі в справі тільки на стадії досудового розслідування (ст. 44 КПК України), тоді як кримінальне переслідування особи може здійснюватися ще на стадії порушення кримінальної справи (ст. 97, 187, 187-1, 190 КПК України); 3) питання про допуск, призначення, заміну, усунення та відмову від захисника вирішується стороною обвинувачення (ст. 44, 46-48, 61 КПК України); 4) сторони захисту та обвинувачення за своїм становищем не є рівними у процесі збирання, подання та в оцінці доказів у досудовому провадженні (ст. 48, 66, 67 КПК

України); 5) на сторону обвинувачення покладено обов'язок вживати всі передбачені законом заходи для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, виявляти як ті обставини, що пом'якшують відповідальність, так і ті, що її обтяжують (ст. 22 КПК України), що є проявом суміщення функцій; 6) сторона захисту має перевагу над стороною обвинувачення при ознайомленні з усіма матеріалами справи, на що їй надається право (ст. 218, 219, 222 КПК України), тоді як сторона обвинувачення не має права на ознайомлення з доказами, якими володіє сторона захисту; 7) суд має право порушувати кримінальні справи (ст. 4, 27 КПК України), доручати проводити певні слідчі дії та направляти справу на додаткове розслідування (ст. 246, 374, 396 КПК України), що в свою чергу є проявом функції обвинувачення, та ін.

Аналіз КПК інших держав – учасниць СНД на предмет реалізації принципу змагальності в досудовому провадженні дає підстави зазначити, що, на відміну від КПК України, в окремих КПК цієї спільноти наявні ознаки його втілення: дію принципу змагальності розповсюджено не тільки на судові, але й на досудові стадії кримінального процесу (ст. 15 КПК Російської Федерації, ст. 32 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 23 КПК Республіки Вірменія, ст. 24 КПК Республіки Молдова, ст. 23 КПК Республіки Казахстан, ст. 18 КПК Республіки Киргизстан, ст. 20 КПК Республіки Таджикистан, ст. 22 КПК Республіки Туркменістан); розмежовано сторони обвинувачення та захисту, які здійснюють відповідні функції на досудовому провадженні (ст. 5 КПК Російської Федерації, ст. 7 КПК Азербайджанської Республіки, ст. 6 КПК Республіки Вірменія, ст. 6 КПК Республіки Молдова, ст. 7 КПК Республіки Казахстан); захисникові надано право не тільки надавати, а й збирати докази (ст. 53, 86 КПК Російської Федерації, ст. 53 КПК Республіки Таджикистан, ст. 92 КПК Азербайджанської Республіки)¹; сторону обвинувачення позбавлено обов'язку всебічно, повно і об'єктивно досліджувати обставини справи (Російська Федерація)²; суд позбавлено права порушувати кримінальні справи (Російська Федерація, Республіка Киргизстан, Азербайджанська Республіка,

¹ Однак реалізувати це право на досудових стадіях можливо лише через сторону обвинувачення, на яку покладено обов'язок збирання доказів шляхом виконання слідчих та інших процесуальних дій (ст. 86 КПК Російської Федерації, ст. 74 КПК Республіки Таджикистан, ст. 143 КПК Азербайджанської Республіки).

² В той же час на дізнавача, слідчого, прокурора та суд покладено обов'язок досліджувати обставини, що підтверджують як винуватість, так і невинуватість особи у вчиненні злочину. Ці приписи закону вимагають від сторони обвинувачення збирання і виправдувальних доказів (ст. 73 КПК Російської Федерації).

Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Республіка Казахстан) та направляти справи на додаткове розслідування для провадження слідчих дій (Російська Федерація). Та, на сьогодні, попри те, що законодавці держав – учасниць СНД спробували привести своє кримінально-процесуальне законодавство у відповідність до сучасних тенденцій кримінальної політики, на сьогодні можна констатувати, що на досудовому провадженні в цих державах принцип змагальності ще діє не в повному обсязі. Це обумовлено передусім тим, що на досудових стадіях кримінального процесу сторони знаходяться не в рівному процесуальному становищі; початок кримінального переслідування особи, що здійснює сторона обвинувачення, не співпадає з початком здійснення стороною захисту своїх функцій; має місце суміщення функцій учасниками процесу; захисник досі виконує декоративну роль; легалізація доказів продовжує здійснювати сторона обвинувачення та ін.

На жаль, обсяг статті не дозволяє детально проаналізувати законодавство всіх держав – членів Ради Європи щодо реалізації принципу змагальності в досудовому провадженні, але аналіз наукової літератури та кримінально-процесуального законодавства цих держав свідчить про те, що ті з них, які входять до цієї спільноти, тією чи іншою мірою відносяться до двох груп: 1) держави з континентальною системою права (типові представники: Французька Республіка (далі – Франція) та Федеративна Республіка Німеччина (далі – Німеччина)); 2) держави з англосаксонською правовою системою (типовий представник: Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії (далі – Великобританія). Тому в межах статті доцільно дослідити саме законодавство вказаних держав щодо наявності в досудовому провадженні основних ознак принципу змагальності та розглянути окремі особливості реалізації цього принципу в інших європейських державах.

У Великобританії відсутній єдиний КПК. Законодавство взагалі відіграє другорядну роль порівняно із судовою практикою, тому нормативного закріплення поділу сторін та функцій кримінального процесу в досудовому провадженні немає, проте це не перешкоджає англійському кримінальному процесу бути змагальним на всіх стадіях процесу. Досудове провадження в цій державі складається з поліцейського розслідування та досудового дослідження сторонами обставин справи. Якщо поліцейське розслідування самі англійські юристи не відносять до кримінального процесу, вважаючи, що діяльність на цьому етапі має адміністративний характер та не відрізняється від

оперативно-розшукового провадження¹, то на стадії досудового дослідження обставин справи набирає сили змагальний метод правового регулювання та виникають тристоронні правовідносини. На цій стадії в умовах змагальності відбувається: дослідження суддею доказів, що надані сторонами; провадження допитів свідків обвинувачення, з метою легалізації інформації, здобутої на стадії поліцейського розслідування; перевірка доказового матеріалу, що був зібраний поліцією, на достатність підстав для судового розгляду справи; оголошення та роз'яснення обвинуваченому сутності обвинувачення; вирішення питання щодо застосування заходів кримінально-процесуального примусу та ін. [9, с. 29, 37].

Що стосується реалізації принципу змагальності в державах – членах Ради Європи з континентальною правовою системою, то слід зазначити, що, на відміну від держав з англосаксонським типом правової системи, на досудових стадіях кримінального процесу цей принцип діє не в повному обсязі, але більшою мірою, аніж в державах – учасницях СНД. Так, у Франції досудове провадження є змішаним: поліцейське дізнання є розшуковим, а попереднє слідство – змагальним. Змагальний характер попереднього слідства Франції забезпечується такими ознаками: 1) процесуальне становище судового слідчого робить його незалежним від сторони обвинувачення; 2) сторона обвинувачення зрівнюється у правах зі стороною захисту; 3) існування другої інстанції для попереднього слідства у вигляді обвинувальної камери апеляційного суду; 4) встановлення суворого судового контролю за діяльністю поліції та чітке визначення її функцій; 5) встановлення процесуальних гарантій під час взяття підслідного під варту [10, с. 147].

Значну схожість із французьким кримінальним судочинством має кримінальний процес Німеччини, в КПК якого також відсутні статті, що регламентують принцип змагальності та розподіл сторін на досудовому провадженні, але, безумовно, змагальними ознаками німецького судочинства є: 1) розподіл функцій кримінального переслідування та судового контролю на попередньому розслідуванні; 2) прийняття всіх важливих рішень у справі суддею-дознавачем; 3) право сторін клопотати щодо проведення суддею-дознавачем окремих слідчих дій; 4) право захисника бути присутнім під час провадження всіх судових слідчих дій; 5) надання підозрюваному права мати за-

¹ Але вже на цьому етапі можна виділити сторони, що здійснюють функцію обвинувачення та захисту (потерпілий і підозрюваний), та наявність суду, функція якого полягає у вирішенні питань щодо застосування заходів процесуального примусу [9, с. 29].

хисника та побачення з ним до першого допиту; б) контроль суду за дотриманням конституційних прав громадян; 7) здійснення судом легалізації доказів та ін. [9, с. 19].

У решті держав цієї правової системи елементи змагальності на досудових стадіях кримінального процесу виявляються також в інших положеннях. Так, кримінально-процесуальне законодавство більшості держав – членів Ради Європи закріплює право на захист від обвинувачення зазвичай на всіх стадіях кримінального процесу, однак суттєві відмінності стосуються моменту, з якого захисник може мати доступ до участі у справі. Так, лише в законодавстві Естонської Республіки, Латвійської Республіки та Республіки Мальта зазначаються конкретні строки. Законодавство низки держав (Королівство Бельгія, Чеська Республіка, Грецька Республіка, Велике Герцогство Люксембург, Литовська Республіка, Португальська Республіка, Королівство Іспанія) називає терміни «від початку провадження», «з моменту пред'явлення обвинувачення» чи «після опитування в поліції», не уточнюючи момент часу. В законодавстві інших держав взагалі не називається строк, і лише законодавство 7 держав (Королівство Данія, Франція, Німеччина, Республіка Ірландія, Республіка Мальта, Королівство Нідерландів та Королівство Іспанія) має схему надання термінової юридичної допомоги протягом 24-х годин. У більшості європейських держав захисника призначає суд (Німеччина, Грецька Республіка, Королівство Данія, Шотландія, Королівство Швеція, Республіка Польща, Естонська Республіка, Литовська Республіка, Австрійська Республіка, Королівство Бельгія, Республіка Ірландія, Чеська Республіка). Що стосується прав, наданих захисникові, то законодавство європейських держав також вирізняється в цьому питанні. Так, дозвіл брати участь під час допиту в поліції міститься в законодавстві 15 держав (Республіка Кіпр, Чеська Республіка, Королівство Данія, Естонська Республіка, Фінляндська Республіка, Німеччина, Угорська Республіка, Італійська Республіка, Латвійська Республіка, Велике Герцогство Люксембург, Литовська Республіка, Республіка Польща, Португальська Республіка, Королівство Іспанія, Королівство Швеція), в інших державах такого права не існує. У деяких державах (Чеська Республіка, Естонська Республіка, Італійська Республіка, Королівство Іспанія) зізнання, зроблені за відсутності захисника, не прийнятні як доказ [11].

Після проведеного аналізу та для відповіді на питання, чи потрібне закріплення принципу змагальності у нормі-дефініції для його реалізації в досудовому провадженні, необхідно звернутися до практики ЄСПЛ, бо саме аналіз скарг, які надійшли

до цього органу, може свідчити про віру у справедливість свого національного судочинства громадян-скаржників.

Відповідно до звіту за 2009 р. [12] до ЄСПЛ протягом року надійшло 119298 скарг, 44 % з яких надійшло від громадян з держав – учасниць СНД (Російська Федерація – 33568, Україна – 9975, Республіка Грузія – 4049, Республіка Молдова – 3349, Азербайджанська Республіка – 1104, Республіка Вірменія – 814). У верхівці списку за кількістю скарг, що надійшли до ЄСПЛ, окрім держав – учасниць СНД, знаходяться також Турецька Республіка (13100), Румунія (9800) та Республіка Польща (4750). За вказаний період ЄСПЛ розглянуто 1625 справ, найбільша їх кількість (931) стосувалась порушення норм, що закріплені у ст. 6 ЄКПЛ. У 26 % розглянутих справ скарги щодо порушення цієї статті надійшли знову ж таки від громадян держав – учасниць СНД (Російська Федерація – 108, Україна – 104, Республіка Молдова – 15, Республіка Грузія – 6, Республіка Вірменія – 4, Азербайджанська Республіка – 3). Найбільшими порушниками ст. 6 ЄКПЛ, окрім Російської Федерації та України, виступають ті ж самі держави, які й очолюють список «лідерів» за кількістю скарг, що надійшли до ЄСПЛ, – Турецька Республіка (221), Румунія (72) та Республіка Польща (71). Статистика стосовно інших європейських держав свідчить про те, що їхні громадяни значно менше звертаються до ЄСПЛ зі скаргами взагалі та щодо порушення ст. 6 ЄКПЛ зокрема. Що стосується статистики окремо по Україні, то на сьогодні це одна з держав, на які припадає найбільша кількість заяв в ЄСПЛ, при цьому найбільш типовими причинами для цього є порушення ст. 6 ЄКПЛ. Так, станом на грудень 2008 р. ЄСПЛ виніс 450 рішень проти України, у 408 рішеннях по суті (90,7 %) констатовано порушення саме цієї статті ЄКПЛ [13, с. 11], а статистичні дані ЄСПЛ за 2009 р. щодо порушення ст. 6 ЄКПЛ свідчать, що серед держав – членів Ради Європи за кількістю скарг на душу населення Україна займає другу сходинку з невдоволеності населення національним судочинством.

На основі проведеного в межах статті наукового дослідження можна зробити наступні **висновки**: 1) практика законодавчої регламентації принципу змагальності в досудовому провадженні притаманна всім державам – учасницям СНД, в тому числі й Україні, на відміну від держав – членів Ради Європи, де закріплюється не сам принцип змагальності, а окремі елементи, які забезпечують його реалізацію в кримінальному провадженні; 2) кримінально-процесуальне законодавство держав – членів Ради Європи, особливо держав з англосаксонським типом правової системи, різниться від законодавства держав – учасниць

СНД більш ширшою регламентацією механізму реалізації принципу змагальності в досудовому провадженні. Україна – єдина держава – учасниця СНД, в якій діє КПК, прийнятий ще за радянських часів. Це в свою чергу впливає і на відсутність дієвого механізму реалізації принципу змагальності на досудових стадіях кримінального процесу, навіть в порівнянні з іншими державами – учасницями цієї спільноти; 3) те, що шість держав із сорока сімох, які входять до складу Ради Європи, та Україна, зокрема, мають такі високі показники щодо кількості направлених до ЄСПЛ скарг, і особливо скарг щодо порушення ст. 6 ЄКПЛ, свідчить про те, що, незважаючи на значущість законодавчого закріплення принципу змагальності, з точки зору міжнародно-визнаних стандартів, регламентація вищевказаного принципу в національному законодавстві ще не гарантує його реалізацію та дотримання у реальному кримінальному провадженні. На сьогоднішній день для України повинно стати пріоритетом прийняття нового КПК України, в якому необхідно не просто задекларувати принцип змагальності, а чітко прописати механізм його забезпечення як на судових, так і на досудових стадіях кримінального процесу.

Дані висновки є підставою для подальших наукових розвідок за такими напрямками: 1) наявність незалежного від сторін арбітра (суду) як передумова змагальності в досудовому провадженні; 2) рівність сторін як передумова змагальності в досудовому провадженні.

Список літератури: 1. Статут Ради Європи від 5 трав. 1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_001. 2. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : схвал. указом Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=361%2F2006>. 3. Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=311%2F2008>. 4. Михеєнко М. Кримінально-процесуальне право : навч. посіб. для студ. юрид. вузів та фак-тів / М. Михеєнко, В. Молдован, В. Шибіко. – К. : Вентурі, 1997. – 164 с. 5. Проект Кримінально-процесуального кодексу України : внес. на розгляд Верховної Ради України народними депутатами В. Р. Мойсиком, І. В. Вернидубовим, С. В. Ківаловим, Ю. А. Кармазіним (реєстр. № 1233 від 13 груд. 2007 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31115. 6. Проект Кримінального процесуального кодексу від 10 груд. 2007 р., підготовлений Робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aau.edu.ua/up/docs/kpk_final.html. 7. Конституції і закони стран мира : Публичная бесплатная политико-правовая интернет-библиотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/category/constitutions>. 8. Зако-

нодательство стран СНГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/klview.fwx?razdel=0&klsid=_000000110. **9.** Калиновский К. Б. Уголовный процесс современных зарубежных государств : учеб. пособие / К. Б. Калиновский. – Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 2000. – 48 с. **10.** Боботов С. В. Правосудие во Франции / С. В. Боботов. – М. : Юрид. лит., 1994. – 156 с. **11.** Spronken T. Procedural Rights in Criminal Proceedings: Existing Level of Safeguards in the European Union [Электронный ресурс] / T. Spronken, M. Attinger. – Режим доступа: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=3891>. **12.** Annual report 2009 of the European Court of Human Rights, Council of Europe [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/C25277F5-BCAE-4401-BC9B-F58D015E4D54/0/Annual_Report_2009_Final.pdf. **13.** З прийняттям Загальної декларації прав людини розпочалася нова ера – ера надій і сподівань кожного на право бути Людиною : [інтерв'ю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачової головному редакторові журналу «Право України» О. Святоцькому з нагоди 60-річчя Загальної декларації прав людини] // Право України. – 2008. – № 12. – С. 4–17.

Надійшла до редколегії 19.10.2010

Проведен сравнительный анализ законодательства Украины, государств – участников СНГ и государств – членов Совета Европы относительно регламентации и реализации принципа состязательности в досудебных стадиях уголовного процесса.

The comparative analysis of the legislation of Ukraine, states – participants of CIS and states – members of the EU concerning regulation and realization the principle of adversary on pre-trial stages of criminal process is made.